

არაბული სამეცნიერო ტერმინოლოგიის ისტორიისათვის

არაბული ენა ყურადღებას იქცევს თავისი ლექსიკის სიმდიდრითა და მრავალფეროვნებით. არაბულს უცხო ენებიდან სიტყვების სესხება ნაკლებად ახასიათებს, თუმცა მის ლექსიკაში გამოიყოფა გარკვეული ფენა უცხოური სიტყვებისა. არაბები ლექსიკას ითვისებენ უმთავრესად მონათესავე ენებიდან. ისლამამდელ ხანაში ირანის უშუალო მეზობლობის, მისი პოლიტიკური გავლენისა და სავაჭრო ურთიერთობის შედეგად არაბულში მრავალი სპარსული სიტყვა დამკვიდრდა. ამავე პერიოდს ეკუთვნის ბერძნულიდან ნასესხები სიტყვებიც, რომელთა რაოდენობა შემდგომ კიდევ უფრო გაიზარდა ბერძნული ფილოსოფიური, მათემატიკური და საბუნებისმეტყველო ლიტერატურის შესწავლასა და თარგმანსთან დაკავშირებით.

ძველ არაბულში მიუთითებენ, აგრეთვე, ლათინური, და უფრო იშვიათად, ინდური წარმოშობის სიტყვებსაც.

მონღოლების ბატონობის დროს არაბულში შევიდა მთელი რიგი მონღოლური სიტყვებისა. აღსანიშნავია, რომ ამჟამად ეს სიტყვები, როგორც წესი, მხოლოდ დიალექტებში გვხვდება.

უცხო სიტყვების საკმაოდ დიდი რაოდენობა არაბულში აღნიშნულია ძველი არაბი ფილოლოგების აბუ უბაიდასა და ალ-ასმაის მიერ. ზოგიერთი ნასესხები სიტყვის დადგენა ეკუთვნის ალ-ხალილის. უცხო სიტყვებს, როგორც ენის შემადგენელ ნაწილს, ჯერ კიდევ სიბავაიში იხსენიებს თავის გრამატიკაში. იბნეკუთაიბა და იბნდურაიდი იხილავენ ადრე დამუშავებულ მასალას და უმატებენ საკუთარ კონსტატაციებს; ალ-ჯავჰარისაც ეკუთვნის მთელი რიგი ნასესხები სიტყვების წარმომავლობის დადგენა. ამ საქმეში საყურადღებოა, აგრეთვე, იბნ სიდას საგნობრივი ენციკლოპედია. აღსანიშნავია ჯავალიკის ნასესხები სიტყვების ლექსიკონი “ალ-მუარაბა”, რომელშიც ავტორს დაწვრილებით აქვს განხილული მისი წინამორბედების გამონათქვამები.

შემდგომ პერიოდშიც, როდესაც არაბებმა დაიპყრეს წინა აზიისა და ჩრდილო კავკასიის მთელი რიგი ქვეყნები და შექმნეს სახალიფო, არაბულ ენაში იგრძნობა ბერძნული და ირანული ენების ძლიერი ლექსიკური გავლენა. არაბები იძულებული იყვნენ დაეტოვებინათ ირანსა და ბიზანტიაში ჩამოყალიბებული რთული ადმინისტრაციული აპარატი, ეს კი თავისთავად იწვევდა სათანადო ტერმინოლოგიის შენარჩუნებას. ამავე დროს, ომაელთა სახელმწიფო დაწესებულებებში ოფიციალურ ენად დიდხანს რჩებოდა ბერძნული.

მე-7 საუკუნის დამლევს, აბდალ-მალიქის მეფობის დროს, არაბული ენა სახელმწიფო ენად გამოცხადდა. ეს მნიშვნელოვანი ფაქტი იყო არაბულ სამყაროში, რადგან ამან გამოაცოცხლა არაბული ენა და ძლიერი ბიძგი მისცა ფილოლოგიურ მუშაობას.

არაბული ენის განვითარებისათვის მნიშვნელობა ჰქონდა ყურანს, რომელმაც დიდად შეუწყო ხელი არაბული ლექსიკის გამდიდრებასა და მისი სიწმინდის დაცვას. სწორედ ამ დროს გახდა ნათელი, რომ სახალიფოში ყველა სათანადოდ ვერ ფლობდა კლასიკურ არაბულს. საჭირო გახდა ლექსიკური და გრამატიკული ნორმების მოწესრიგება და მათი სისტემატიზაცია, რისთვისაც, ცხადია, აუცილებელი იყო არაბული ენის საფუძვლიანი შესწავლა. ამ მიზნით არაბებმა, პირველ რიგში, ხელი მოჰკიდეს ძველი პოეზიის გადასინჯვასა და შესწავლას, დაიწყეს არაბული ფონეტიკის, მორფოლოგიის, სინტაქსისა და ლექსიკის საკითხების სისტემატური კვლევა და უკვე ჰიჯრის II საუკუნეში შეიმუშავეს არაბული გრამატიკა, დამყარებული ძველი პოეზიის, ყურანის ენისა და ბედუინთა ცოცხალი მეტყველების მონაცემებზე.

სახალიფოში ფილოლოგიური მუშაობა თავისი განვითარების უმაღლეს წერტილს VIII საუკუნის პირველსა და IX საუკუნის მეორე ნახევარში აღწევს. ეს მუშაობა ძირითადად ბასრისა და ქუფის სკოლებში იყო გაშლილი. X საუკუნეში ბაღდადში დაარსდა ეკლექტიკური სკოლა. მან შეაჯამა ამ ორი გრამატიკული ცენტრის პრინციპები, მაგრამ უპირატესობა მაინც ბასრის სკოლის მიერ წამოყენებულ დებულებებს მიანიჭა.

არაბული ლექსიკის და, კერძოდ, მისი სამეცნიერო ტერმინოლოგიის გამდიდრებას ხელი შეუწყო დიდმა მთარგმნელობითმა მუშაობამ.

სირიასა და მესოპოტამიაში ჯერ კიდევ ალექსანდრე მაკედონელის დროიდან ეწეოდნენ დიდ მთარგმნელობით მუშაობას. რომაელთა და შემდგომ ბიზანტიელთა ბატონობა სირიაში ხელს უწყობდა ელინური კულტურის გავრცელებას, რასაც შედეგად მოჰყვა ის, რომ სირიის მონასტრებში აღმოჩნდა მრავალი თარგმანი არა მხოლოდ სასულიერო, არამედ საერო ხასიათის ტექსტებისა (კ. ბროკელმანი, 1898, გვ. 201).

სასანიანთა მეფემ ხოსრო I ანუშირვანმა ჯუნდიშაპურში 530 წელს დააარსა ფილოსოფიური და სამედიცინო აკადემია საკუთარი კლინიკით. ამ აკადემიამ, რომელშიც არაბულ ენაზე ისწავლებოდა ელინური მეცნიერება და ითარგმნებოდა ლიტერატურული ძეგლები, აბასელთა დრომდე იარსება (ა. კრიმსკი, 1911, გვ. 52).

დიდი მთარგმნელობითი მუშაობა იყო გაჩაღებული, აგრეთვე, ჩრდილო მესოპოტამიის ქალაქ ჰარანში. ეს ეკლექტიკურ-ფილოსოფიური სკოლა IX საუკუნის ისლამის სამყაროში ცნობილი გახდა როგორც “წიგნის სახლი”. ორი საუკუნის განმავლობაში აქ სწავლობდნენ, თარგმნიდნენ და, ამავე დროს, ავითარებდნენ ისეთ მეცნიერებებს, როგორცაა მათემატიკა და ასტრონომია.

ომელების ხანაში დამასკოში ითარგმნა მრავალი ნაშრომი ბერძნული, ფალაური და სხვა ენებიდან. გარდა ამისა, ასეთი მუშაობა წარმოებდა ბაღდადში, კორდოვოში, პალერმოსა და სხვა ქალაქებში.

აბასელთა პირველი ხალიფები ალ-მანსური და ჰარუნალ-რაშიდი ხელს უწყობდნენ მეცნიერების განვითარებას პრაქტიკული მიზნებისთვისაც. ამის გამო ამ პერიოდში ბერძნული, ინდური და სხვა ენებიდან ითარგმნა როგორც ძველი, ისევე იმ დროისათვის ახალი ნაშრომები მეცნიერების სხვადასხვა დარგში.

მთარგმნელობითი მუშაობა და, საერთოდ, მეცნიერება თავისი განვითარების უმაღლეს წერტილს აღწევს ხალიფა ალ-მა'შუნის დროს (813-833 წწ.). ალ-მა'შუნმა ბაღდადში დააარსა მთარგმნელთა კოლეგია საკუთარი ობსერვატორიითა და მდიდარი ბიბლიოთეკით. ეს ინსტიტუტი ცნობილია بحلقة بيت "სიბრძნის სახლის" სახელწოდებით.

იმ დროის სამეცნიერო ტერმინოლოგია კარგადაა ასახული ისლამის ენციკლოპედიაში. ეს ენციკლოპედია შედგენილია X საუკუნის ბასრის სკოლის იმ მეცნიერების მიერ, რომელნიც "წმინდა ძმების" სახელით იყვნენ ცნობილი. ნაშრომი მოიცავს იმ ეპოქის სხვადასხვა მეცნიერის ყველა მიღწევას.

სამეცნიერო ლიტერატურის გარდა განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა მხატვრული ლიტერატურის თარგმნასაც. თარგმნიდნენ უმთავრესად სპარსულიდან და ინდურიდან. მაგალითად, ბასრელმა სპარსელმა იბნ ალ-მუკაფამ ფალაურიდან თარგმნა "ქილილა და დამანა"; აბასელთა დინასტიის დროს ითარგმნა აგრეთვე "ვარლაამი და იოდასაფი", "სინდბადის წიგნი", "ქალის ცბიერების შესახებ", "მეფეთა წიგნი" და სხვ.

არაბული ქვეყნების ეკონომიკურ, პოლიტიკურ და სოციალურ ცხოვრებაში მომხდარმა დიდმა ცვლილებებმა, კულტურისა და მეცნიერების სწრაფმა ზრდამ განაპირობა მნიშვნელოვანი ცვლილებები ენაში და, ბუნებრივია, პირველ რიგში, მის ლექსიკაში. საჭირო გახდა არაბული სამეცნიერო ტერმინოლოგიის შემუშავება.

ცნობილია, რომ X საუკუნის მეორე ნახევარში ალ-ხვარიზმიმ თავი მოუყარა იმდროინდელ არაბულ სამეცნიერო ტერმინოლოგიას ნაშრომში "მეცნიერებათა გასაღები". მის წიგნში ასახულია მეცნიერების მთელი რიგი დარგების ტერმინოლოგია (სამართლის, ისტორიის, თეოლოგიის, ლოგიკის, მეტრიკის, მუსიკის, მედიცინის, არითმეტიკის, გეომეტრიის, ასტრონომიის, მექანიკისა და ქიმიის).

X საუკუნისათვის არაბული ენა გაბატონებულია როგორც ადმინისტრაციულ აპარატში, ისე მეცნიერებასა და ლიტერატურაში. იმ დროისათვის იგი უკვე სამწერლობო ენაა, რომელსაც აქვს ზუსტად დადგენილი ნორმები და საკმაოდ მდიდარი სამეცნიერო ტერმინოლოგია.

მონღოლების შემოსევას და ბაღდადის დაცემასთან ერთად (1258 წ.) არაბული ენის გავრცელების არე კიდევ უფრო იზღუდება. ენის სიწმინდის დაცვისათვის საჭირო გახდა ფილოლოგიური ხასიათის ახალი სახელმძღვანელოები და ნაშრომები. ამ საქმეში დიდი როლი ითამაშეს სელჩუკების "ნიზამიების" პროფესორ-მასწავლებლებმა. ისინი ადგენდნენ კრებულებს, სადაც დაწვრილებით იყო აღნუსხული არაბულისათვის მიუღებელი ფრაზეოლოგია. კრებულებს უწოდებდნენ "ლაჰნს" (لحن - "ენობრივი შეცდომა", "ბარბარისმები"). გამოდიოდა, აგრეთვე, "فقه اللغة" "ენის კანონმდებლობა".

არაბული ენის დაცვისა და განვითარების საქმეში განსაკუთრებული როლი აქვს განმარტებით ლექსიკონებს, რომლებშიც აღნიშნულია ცვლილებები ლექსიკაში და ასახულია ძველი და ახალი სიტყვაფორმები.

უძველესი არაბული განმარტებითი ლექსიკონი შედგენილია VIII საუკუნის ბასრელი გრამატიკოსის ალ-ხალილის მიერ. ეს ლექსიკონი ცნობილია "ანის წიგნის" სახელწოდებით. ლექსიკონში სიტყვები დალაგებულია საარტიკულაციო ადგილის მიხედვით (ჭერ Ⴢ, შემდეგ ႁ- და ა.შ).

მოგვიანებით მუჰამად იბნ აჰმად ალ-აზჰარი (გარდ. 980 წ.) ადგენს ათტომეულ ლექსიკონს “ენის გაუმჯობესება”.

X საუკუნის დამლევსალ-ჯავჰარიმ (გარდ. 1003 წ.), რომელიც ენის შესწავლის მიზნით დიდხანს ცხოვრობდა ბედუინებთან, შეადგინა ლექსიკონი. იგი მოიცავს 40 000 სიტყვას. ძირები დალაგებულია ანბანის თანმიმდევრობით. XI საუკუნეში გამოდის იბნ სიდას (გარდ. 1066 წ.) 17-ტომიანი ლექსიკონი სათაურით: “მტიციედ დადგენილი არაბულ ენაში ანუ ზუსტი”. XIII საუკუნეში ბაღდადეღა ალ-საღანიმ (გარდ. 1252 წ.) შეადგინა ოცტომეული “გადმოსული ტალღები”, ხოლო იბნ მანზურმა (გარდ. 1311 წ.) აგრეთვე, ოცტომეული “არაბული ენა”.

XIV-XV სს. ალ-ფაირუზაბადიმ (გარდ. 1414 წ.) გააერთიანა იბნ სიდასა და ალ-საღანის ლექსიკონები ერთ სამოცტომიან ლექსიკონში “ყოველისმომცველი ოკეანე” (“კამუს” ამ ლექსიკონის გამოსვლის შემდეგ იხმარება საერთოდ ლექსიკონების აღსანიშნავად).

1767 წ. გამოდის “პატარძლის გვირგვინი კამუსის ახსნა-განმარტების შესახებ”. ლექსიკონი შედგენილია ევგვპტელი ალ-ზაბიდის მიერ (გარდ. 1791 წ.). მასში ვრცლადაა განმარტებული და კომენტირებული “კამუსის” სიტყვები, მოყვანილია სათანადო დოკუმენტაცია პოეზიიდან და გრამატიკოსთა ნაშრომებიდან.

XIX საუკუნეში ბუტრუს ალ-ბუსთანის ლექსში მრავალი გვიან წარმოებული სიტყვაა შეტანილი, მაგრამ ავტორს არა აქვს აღნიშნული, თუ როდის გვხვდება პირველად ესა თუ ის სიტყვა (ეს ლექსიკონი გამოიყენა დოზიმ (1820-1883 წწ.) თავისი ლექსიკონისთვის).

მუჰამედ ალის დროს (1769-1849 წწ.) იწყება არაბული ქვეყნების შინაგანი რეორგანიზაცია. მან დააარსა სამხედრო, სამედიცინო, საინჟინრო და სასოფლო-სამეურნეო სასწავლებლები და ინსტიტუტები ხელოვნებისა და მრეწველობის შესასწავლად. მუჰამედ ალი ფაშამ არაბული ოფიციალურ ენად გამოაცხადა. იმ დროიდან სკოლებში სწავლება არაბულ ენაზე იწყება.

მუჰამედ ალის ინიციატივით პირველ რიგში დაიწყეს უცხო სამეცნიერო და მხატვრული ლიტერატურის თარგმნა. მუჰამედ ალიმ, ისევე როგორც ალ-მა'ჟუნმა, დააარსა “ბაით ალ-ჰიქმის” მსგავსი სპეციალური დაწესებულება უცხო, ძირითადად ფრანგული და ინგლისური, ლიტერატურის სათარგმნელად. იმდროინდელ მთარგმნელებს შორის უნდა გამოვყოთ რიფა'ა რაფი'ი ალ-ტაჰტავი (დაბ. 1801 წ.). ალ-ტაჰტავიმ თარგმნა რამდენიმე ფილოსოფიური სტატია და ნაშრომი გეომეტრიასა და გეოგრაფიაში. ის, ამავე დროს, ხელმძღვანელობდა მთარგმნელობით მუშაობას. მისი სკოლიდან მრავალი მთარგმნელი გამოვიდა.

ამ პერიოდში განსაკუთრებით იგრძნობა ეროვნული ტერმინოლოგიის დამუშავების საჭიროება. ენის სიწმინდის მომხრე არაბები ყოველმხრივ ცდილობენ შექმნან საკუთარი ტერმინები ეკონომიკის, პოლიტიკის, ტექნიკისა და სხვა დარგებში. ტერმინოლოგიაზე მუშაობის დროს არაბებმა, პირველ რიგში, მიმართეს საკუთარ ენას და ამ მიზნით დაიწყეს ძველი ძეგლების თავიდან შესწავლა.

ამ ფილოლოგიურ მუშაობას დიდად შეუწყო ხელი არაბულ ქვეყნებში წიგნის ბეჭდვის შემოღებამ. წიგნის ბეჭდვა სირიელმა ქრისტიანებმა დაიწყეს, თუმცა მას არ ჰქონდა მასობრივი ხასიათი. იგი მოგვიანებით განვითარდა ეგვიპტეში. 1821 წელს მუჰამედ ალის ინიციატივით ბულაკში გაიხსნა სტამბა.

განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა არაბული გაზეთის დაარსებას. პირველი არაბული გაზეთი გამოუშვეს ფრანგებმა 1799 წელს კაიროში არაბ ჯარისკაცთათვის იგი ემსახურებოდა აგიტაციასა და პროპაგანდას და მისი გამოშვება შეწყდა ნაპოლეონის ექსპედიციის მიერ ეგვიპტის დატოვებისთანავე.

1828 წელს მუჰამედ ალის ინიციატივით გამოდის გაზეთი.

ენობრივი და ტერმინოლოგიური საკითხების მოწესრიგების მიზნით, იქმნება სპეციალური საზოგადოებები.

1892 წელს თაუფიკ ალ-ბაქრიმ დამასკოში დააარსა სამეცნიერო საზოგადოება, რომელიც იხილავდა არაბული ენის პრობლემებს. ამ საზოგადოებამ 1893 წლამდე იარსება. 1907 წელს კვლავ დააარსეს საზოგადოება “მეცნიერებათა სახლი”, რომელიც 1908 წლიდან უშვებდა თავის ჟურნალს. ამ საზოგადოებამაც მცირე ხანს იარსება.

1917 წელს კიდევ ერთხელ სცადეს ანალოგიური საზოგადოების დაარსება. ეს საზოგადოება 1925 წლამდე არსებობდა.

1917 წელს ეგვიპტეშიც შეიქმნა ენის კვლევის სამეცნიერო საზოგადოება, რომელმაც მხოლოდ ორ წელიწადს იარსება.

1919 წელს დამასკოში სირიის განათლების მინისტრის მუჰამად ქურდ ალის ხელმძღვანელობით შეიქმნა პირველი არაბული მეცნიერებათა აკადემია. 1921 წელს დაიწყო ამ აკადემიის ორგანოს გამოქვეყნება.

1934 წელს ეგვიპტეშიც შეიქმნა ენის აკადემია. აკადემიის ძირითად ამოცანას შეადგენდა ენის სიწმინდის დაცვა, ლექსიკონების შედგენა, სპეციალური საკითხების დამუშავება ცალკეული სიტყვების ისტორიის შესახებ, დიალექტების შესწავლა და სხვ. ეს მუშაობა აისახა აკადემიის სპეციალურ ორგანოში.

არაბული ენის მეცნიერული შესწავლის მესამე კერას წარმოადგენდა ერაციის სამეცნიერო აკადემია. იგი დაარსდა შედარებით გვიან — 1947 წელს.

არაბული თანამედროვე ლექსიკისა და, კერძოდ, სამეცნიერო ტერმინოლოგიის, მოწესრიგებისა და შესწავლის მიზნით, გამოდის სპეციალური ხაზრომები და ტერმინოლოგიური ლექსიკონები. მაგ., 1929 წელს კაიროში გამოვიდა დოქტორ მუჰამად შარაფის მედიცინის, ბიოლოგიისა და სხვა მონათესავე მეცნიერებათა ინგლისურ-არაბული ლექსიკონი *Dictionary of Medicine, Biology and Allied Sciences*, 1930 წელს კი აჰმად ისას “მცენარეების სახელწოდებათა ლექსიკონი”.

მუჰამად ბრუჟშმა და გეორგ კამფმაიერმა გამოაქვეყნეს თანამედროვე არაბული ტერმინოლოგიის ვრცელი ცნობარი - “თანამედროვე არაბული ტერმინოლოგია”.

მუსტაფა ალ-შიჰაბის დიდი ღვაწლი მიუძღვის სოფლის მეურნეობისა და ბუნებისმეტყველების ტერმინოლოგიის შექმნის საქმეში. 1934 წელს დაიბეჭდა მისი სასოფლო-სამეურნეო ტერმინების ლექსიკონი. 1958 წელს კი - “მცენარეების ტერმინოლოგია”.

1943 წელს დამასკოში გამოდის მა'შუნ ალ-ჰამავის "დიპლომატიური ტერმინოლოგია".

1950 წელს დაიბეჭდა გეოლოგიური ტერმინოლოგია. ავტორები ცდილობენ წარმოადგინონ ყველა გეოლოგიური ტერმინის ზუსტი თარგმანი.

1951 წელს გამოდის მედიცინისა და ქიმიის ტერმინოლოგიური ლექსიკონი.

1952 წელს ბაღდადის აკადემიის ჟურნალში დაიბეჭდა "რკინიგზის ტერმინოლოგია". ამავე ჟურნალის V ტომში გამოქვეყნდა "ნავთობის წარმოების ტერმინოლოგია". დოქტორ იბრაჰიმ ანისის კვლევაში "არაბული დიალექტების შესახებ" წარმოდგენილია საინტერესო მსჯელობა მრავალ ფონეტიკურ ტერმინთან დაკავშირებით).

მუსტაფა ჯავადის ნაშრომში "ენათმეცნიერული კვლევა-ძიება ერაყში" განხილულია არაბული ენის ფონეტიკის, მორფოლოგიის, სინტაქსისა და ლექსიკოლოგიის საკითხები.

სპეციალურ ნაშრომში "ფილოსოფიის ტერმინოლოგიის შესახებ" ქამილ სალიბამ შეაგროვა ის არაბული ფილოსოფიური ტერმინები, რომლებიც გვხვდება ფილოსოფიურ ნაშრომებში, სტატიებსა და ლექსიკონებში.

ზღვაოსნობის ტერმინოლოგია განხილულია დამასკოს აკადემიის ჟურნალის 1958 წლის მესამე ნომერში.

1991 მუჰამად ალი ალ-ხულის ავტორობით იბეჭდება თეორიული ენათმეცნიერების ლექსიკონი.

1995 წელს გამოიცა "ყურანის გრამატიკული ანალიზის ლექსიკონი" (A Dictionary of Grammatical Analysis of the Holy Quran), შესავალი დაურთო ეგვიპტის მუფთიმ მ.ს. ტანტავიმ. აღნიშნული ლექსიკონის მესამე გამოცემა 1998 წლით თარიღდება.

2002 წელს ბაჰრეინში გამოდის თანამედროვე არაბული საენათმეცნიერო ლექსიკონი.

2006 წელს ლიბანში გამოიცა ორენოვანი (არაბულ-ინგლისური) სამედიცინო ლექსიკონი, 2009 წელს კი — სამენოვანი (არაბულ, ინგლისურ და ფრანგულ ენებზე).

ევროპაში არაბული ენით, კერძოდ, მისი ლექსიკით დაინტერესება XVII საუკუნეში იწყება. 1693 წელს გამოდის არაბულ-ლათინური ლექსიკონი. ჰოლანდიელმა მეცნიერმა ჰოლიუსმა (1596-1667 წწ.) ლათინურ ენაზე დაამუშავა არაბული განმარტებითი ლექსიკონი (Jacobus Golius, Lexicon arabico latinum contextum exprobatioribus orientie lexicographi Lugdunt-Batevarum).

XIX საუკუნის პირველ ნახევარში იბეჭდება ფრაიტაგის (1788-1861 წწ.) ისევ არაბულ-ლათინური ლექსიკონი (G. W. Freytag, Lexicon Arabico-Latinum, T.I-IV, Halis Saxonum, 1830-1837), რომელმაც თავისი საბოლოო დასრულება ლენის (1801-1870 წწ.) არაბულ-ინგლისურ ლექსიკონში ჰპოვა (E. W. Lane, Anarabic-english Lexicon. Part 1-8. London. 1863-1893). ამას მოჰყვა კლასიკური არაბულის ლექსიკონები შედგენილი ფიშერის, ნოლდეკესა და რეკენდორფის შეგროვებულ მასალაზე.

შემდგომ პერიოდში ევროპაში იბეჭდება მცირე მოცულობის ლექსიკონები. ფრაიტაგის ლექსიკონი გადაამუშავა ბიბერშტაინ-კაზიმირსკიმ (1808-1887): A. De Bibersteinkazimirski. Dictionnaire arabe-français. I-II, Paris, 1846, 1860).

1877 წელს გამოდის ვარმუნდის “თანამედროვე არაბულ-გერმანული ლექსიკონი”.

ჟ. ბელოს (1882-1904 წწ.) ცნობილ არაბულ ფრანგულ ლექსიკონში, ძირითადად, თავმოყრილია ძველი არაბული ენის ლექსიკა. იგივე შეიძლება ითქვას ჰავას არაბულ-ინგლისური ლექსიკონის შესახებ.

განსაკუთრებული პოპულარობით სარგებლობს ილიასის ლექსიკონი. ავტორმა ამ ლექსიკონში წარმოგვიდგინა როგორც სალიტერატურო, ისე სპეციალური სამეცნიერო დარგების ლექსიკა.

1899 წელს გამოდის ჟ. ჰავას არაბულ-ინგლისური ლექსიკონი, 1913 წელს — მ. ატაიას არაბულ-რუსული ლექსიკონი.

პირველი სრული არაბულ-რუსული ლექსიკონის ავტორია კ. ოდე-ვასილევა (1929 წ.) მასში ასახულია თანამედროვე არაბული ლექსიკა.

ცალკე უნდა გამოიყოს ბარანოვის არაბულ-რუსული და ვერის არაბულ-გერმანული ლექსიკონები, რომლებიც სათანადო სისრულით ასახავენ თანამედროვე არაბულ ლექსიკას.

ბარანოვის ლექსიკონი ითვალისწინებს თანამედროვე პრესის - გაზეთის, ჟურნალის, პოლიტიკურ-ეკონომიკური ლიტერატურისა და, რამდენადმე შეზღუდულად, ბელეტრისტიკის ენას. გარკვეული ადგილი ეთმობა სამეცნიერო ტერმინოლოგიას.

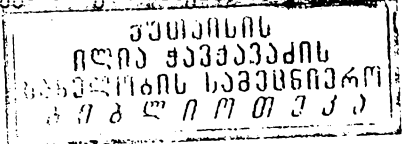
“დიდი არაბულ-რუსული ლექსიკონის” ავტორია იუშმანოვი. ლექსიკონი მოიცავს 25 000 ათას სიტყვასა და გამოთქმას. ლექსიკონში შესულია ფართოდ გავრცელებული ლექსიკა და სპეციალური ტერმინოლოგია. რუსულ-არაბული ლექსიკონი ეკუთვნის ვ. ბორისოვსაც, რომელშიც 42 000 ლექსიკური ერთეულია თავმოყრილი. იგი გნკუთვნილია თარჯიმნების, სტუდენტებისა და მეცნიერ-თანამშრომელთათვის. გადამუშავებულია გეოგრაფიული ტერმინები.

აღნიშვნის ღირსია გირგასის ყურანისა და ჰადისების არაბულ-რუსული ლექსიკონი, რომელიც შედგენილია კლასიკური ტექსტების საფუძველზე. თითოეულ სიტყვა-სტატიას ხშირად სინონიმები და ანტონიმები ახლავს. მოცემულია ცალკეული ფრაზებისა თუ აიების თარგმანიც.

1938 წელს გამოიცა ს. ჯეფერის ლექსიკონი “ნასესხობები ყურანში” (The Foreign vocabulary of the Quran).

სამედიცინო ტერმინოლოგია განხილული აქვს გ. არსლანიანსა და ი. შუბოვს “რუსულ-არაბულ სამედიცინო ლექსიკონში”. ლექსიკონში თავმოყრილია 2000 ტერმინი მედიცინის სხვადასხვა სფეროდან და განკუთვნილია ექიმებისათვის, მეცნიერ-თანამშრომელთა და სტუდენტთათვის. ლექსიკონის შედგენისას ავტორებმა გამოიყენეს კაიროს, დამასკოსა და ერაყის მეცნიერებათა აკადემიების მიერ მოწოდებული არაბული სამედიცინო ლიტერატურა და ტერმინოლოგია.

1965 წელს მოსკოვში გამოდის “არაბულ-რუსული და რუსულ-არაბული სამხედრო ლექსიკონი. ლექსიკონის პირველი ნაწილი (შემდგენლები: ს. დანილოვი, ვ. რიჟკოვი, გ. აისიმოვი) მოიცავს 2000 ტერმინს, ტერმინოლოგიურ და ფრაზეოლოგიურ შესიტყვებას, რომელიც უკავშირდება სამხედრო ტექნიკას, შეიარაღებას, მომზადებასა და ტაქტიკას, ყველა ტიპის შეიარაღებული ძალის სტრატეგიას. რუსულ-არაბული ნაწილი (შემდგენელი ი. დანილოვი) 4 ათას მთავარ ტერმინსა და გამონათქვამს აერთიანებს.

არაბული ენის სირიული დიალექტის ავტორები არიან მ. მასარანი და ვ. სეგალი (სირიული დიალექტის არაბულ-რუსული ლექსიკონი). მასში შესულია 12 000 ფართოდ გავრცელებული გამოთქმა. სიტყვები წარმოდგენილია არაბული და ლათინური გრაფიკით (1979 წ.).

სამეცნიერო ტერმინოლოგიაა თავმოყრილი “რუსულ-არაბულ ფიზიკის, ქიმიის, მათემატიკის, ხაზვისა და ბიოლოგიის ლექსიკონში” (ავტორები: ნ. კუზნეცოვი, ა. ნიკიშინი). იგი მოიცავს 11 000 ტერმინსა და შესიტყვებას. რიგ სიტყვებს ახლავს განმარტებებიც. ლექსიკონი განკუთვნილია არაბული ქვეყნების სტუდენტების, სპეციალისტებისა და მთარგმნელებისათვის.

2009 წელს გამოცემული “მქადაგებლის რუსულ-არაბული ლექსიკონი” აერთიანებს ფართოდ გავრცელებულ ფრაზებსა და სიტყვებს, რომლებსაც ისლამის მქადაგებლები იყენებენ (ავტორი მუჰამად ფარას შანტა).

2009-2011 წლებში ლიდსის უნივერსიტეტის ენის კვლევის ჯგუფი ქმნის ყურანის ლექსიკონის ელექტრონულ კორპუსს <http://corpus.quran.com/qurandictionary.jsp>

როგორც ვხედავთ, არაბულ ქვეყნებსა და ევროპაში სისტემატურად მიმდინარეობს მუშაობა სამეცნიერო ტერმინოლოგიის დარგში.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ა. ბელოვა, 1999- А.Г.Белова, Очерки по истории арабского языка, М., 1999;
- კ. ბროკელმანი, 1898 - Brockelmann, G, Ceshichte der arabishen Literatur, B.I, Weimar, 1998, გვ. 201).
- ვ. ზვეგინცევი, 1959 - В. Звегинцев, История арабского языкознания, М., 1958;
- ა. კრიმსკი, 1911 - А. Крымский, Арабская литература в очерках и образцах. М. 1911. стр. გვ. 52).
- Encyclopædia of Islam, 2nd Edition.**, 12 vols. with indexes and etc., Leiden: E. J. Brill, 1960–2005

LELA AVALIANI**FOR ARABIC SCIENTIFIC TERMS**

Arabic language attracts attention with the abundance and variety of lexis. For studying Arabic lexis and particularly scientific terms number of works and scientific dictionaries are published, scientific societies for language research are founded. In Arabic countries and Europe the work is being done in the field of scientific terms on a constant basis.

This work presents the history of development of Arabic scientific terms with the consideration of special literature.